

University of Groningen

Kansen voor de regionale economie

van Dijk, Jouke; Van der Meulen, Gerwin

Published in:
Landschap

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van Dijk, J., & Van der Meulen, G. (2020). Kansen voor de regionale economie: De maatschappelijke impact van het programma ED2050. *Landschap*, 37(3), 157-165.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De maatschappelijk impact van het programma ED2050

Het gebied rondom de Eems-Dollard is een krimpgebied. De regionale economie heeft het moeilijk en de ecologie van het Eems-Dollard-estuarium staat onder druk. Het programma Eems-Dollard 2050 werkt aan ecologisch herstel van het estuarium. In dit artikel gaan we na welke kansen en mogelijkheden de nu lopende pilotprojecten creëren voor de regionale economie.

De Dollard ligt centraal in de Eems Dollard Regio (zie kaart op pagina 108), nabij twee belangrijke industriegebieden in Nederland: de Eemshaven en Delfzijl en tevens vlakbij het Duitse Emden. Ook ligt iets verderop aan de Eems de Meyer Werft in Papenburg, vooral bekend van de bouw van grote cruiseschepen en een belangrijke bron van werkgelegenheid in de regio.

In het gebied gebeurt veel op het vlak van industrie en bedrijvigheid: de Eemshaven maakt een snelle omslag tot nationale energiehaven en de sterke chemiesector in Delfzijl vergroent in hoog tempo. Tegelijkertijd kampt het gebied met een krimpende en vergrijzende bevolking en relatief hoge werkloosheid. De leefbaarheid staat onder druk, ook vanwege de aardbevingen door de gaswinning. En ten slotte moet vanwege de zeespiegelstijging de veiligheid achter Groningse dijken gegarandeerd worden, nu en in de toekomst.

In het programma Eems-Dollard 2050 (ED2050) werken Rijk en regio structureel samen met natuur- en milieuorganisaties en bedrijven aan de ecologische verbetering van het Eems-Dollard-estuarium. Dit om de natuur te herstellen maar ook om ruimte te houden voor economische ontwikkelingen. In de eerste periode van het programma lag de focus vooral op het uitvoeren van pilots (leren door doen) en onderzoek naar het functioneren van het estuarium. De tweede tranche zal zich vooral richten op het opschalen van de pilots voor het nuttig toepassen van slib (voor dijkversterking, structuurver-

betering en ophoging van landbouwgrond en als grondstof voor de bouw). Daarnaast zullen projecten worden gerealiseerd die gericht zijn op natuurverbetering in combinatie met slibvang, waterveiligheid en kansen voor recreatie en zilte teelt. Om deze projecten mogelijk te maken zullen zowel binnendijs als buitendijs maatregelen worden opgestart en uitgevoerd. Deze maatregelen nemen waarschijnlijk zo veel fysieke ruimte in dat ze afgestemd moeten zijn met andere ontwikkelingen in de regio. Het is daarom belangrijk om antwoord te krijgen op de vraag hoe met de opschaling van de pilots kan worden ingespeeld op de economische en maatschappelijke ontwikkelingen en opgaven in het gebied. Het programma ED2050 heeft daarom de Waddenacademie gevraagd onderzoek te laten uitvoeren naar de kansrijke economische ontwikkelingen waar het programma aan zou kunnen bijdragen. Dit onderzoek (Van de Meulen et al., 2020) vormt de basis voor dit artikel, waarin we de volgende onderwerpen behandelen:

- de potentiële economische impact van de huidige pilots;
- de relevante sociaaleconomische ontwikkelingen in het gebied;
- kansrijke sectoren/ opgaven in het gebied, waarop vanuit ED2050 kan worden ingespeeld bij de opschaling van projecten in de volgende fase van het programma;
- kansen die ook passen bij de mensen, het opleidingsniveau, de huidige economische sectoren en betrokken partners in het Eems-Dollardgebied.

Eems-Dollard
regionale economie
toerisme
landbouw
industrie

J. (Jouke) van Dijk
Waddenacademie
& Rijksuniversiteit
Groningen, Vakgroep
Economische Geografie,
Postbus 72,
9700 AB Groningen,
jouke.van.dijk@
waddenacademie.nl

G. (Gerwin) van de Meulen
Decisio Economisch
onderzoek en advies

Foto **Thea Smit**.
Eemshaven.

Eerst geven we een schets van de regionale economische situatie en kansrijke ontwikkelingen in het Nederlandse deel van de Eems Dollard Regio. Vervolgens wordt nagegaan in welke mate projecten uit de eerste fase van ED2050 aansluiten bij de economische kansen van het gebied en door opschaling een substantiële bijdrage kunnen leveren aan de versterking van de regionale economie en leefbaarheid.

Regionale economie provincie Groningen: grote verschillen

Hoewel alleen de gemeenten Eemsmond (met de Eemshaven), Delfzijl en Oldambt direct aan de Dollard grenzen, omvat de regionale economie van de Nederlandse Eems Dollard Regio een omvangrijker systeem. Er zijn bijvoorbeeld forse pendelstromen tussen de omliggende gemeenten en de Eemshaven en de industriegebieden bij Delfzijl, maar ook vanuit de hele Eems Dollard Regio naar de stad Groningen (Ponds & Van Woerkens, 2019). Ponds & Van Woerkens (2019) schetsen een beeld van de economische positie van de provincie Groningen als geheel, maar ook van de belangrijkste ontwikkelingen en de (economische) kracht van de stad Groningen en de omliggende subregio's, waaronder Het Bevingengebied (de gemeenten Appingedam, Bedum, Delfzijl, De Marne, Eemsmond, Loppersum, Ten Boer, Winsum en Midden-Groningen met 165.000 inwoners) en Oost-Groningen (de gemeenten Oldambt, Pekela, Stadskanaal, Veendam en Westerwolde met 135.000 inwoners), die beide direct grenzen aan de Eems-Dollard. De Groninger economie als geheel is goed vergelijkbaar met de meeste andere provincies buiten de Randstad, zoals Overijssel, Gelderland en Zeeland. Binnen de provincie Groningen zijn er grote verschillen in economische, sociale en demografische ontwikkelingen. De stad Groningen groeit sneller dan de rest van provin-

cie, het percentage hoogopgeleiden is er groot en neemt toe. De regio's Oost-Groningen en Het Bevingengebied blijven duidelijk achter bij het Nederlands gemiddelde en de gunstige, economische ontwikkeling van de stad Groningen. De provincie bestaat uit een sterk op (overheidgerelateerde) kennisintensieve diensten gerichte stad en een meer op landbouw, industrie en bouw gericht ommeland, waarbij in Het Bevingengebied rond de Eemshaven en in Delfzijl nog een zekere specialisatie in logistiek en energie bestaat.

In Het Bevingengebied zijn handel, industrie en zorg en welzijn verreweg de grootste sectoren, gevolgd door landbouw, onderwijs, bouw en transport. De economie van Oost-Groningen is grotendeels vergelijkbaar met die van Het Bevingengebied; ook hier hebben industrie, handel en zorg en welzijn het grootste aandeel in de werkgelegenheid. Vooral de landbouw (circa 1000 banen) en industrie (circa 8000 banen) zijn hier, in vergelijking met het Nederlands gemiddelde, sterk oververtegenwoordigd. Landbouw en industrie zijn echter ook sectoren waar de werkgelegenheid tussen 2006 en 2018 is gekrompen. In Oost-Groningen zijn, in vergelijking met het Nederlands gemiddelde, vooral industrie (circa 6900 banen), zorg en welzijn (circa 10.600) en landbouw (circa 300 banen) sterk oververtegenwoordigd.

Oost-Groningen en Het Bevingengebied kampen al ruim vijftien jaar met een krimpende bevolking en met vergrijzing. De beroepsbevolking krimpt substantieel en er zijn relatief veel werklozen, arbeidsongeschikten en mensen in de bijstand. Door automatisering en mechanisering zijn in de landbouw en industrie veel banen verloren gegaan. Er is sprake van selectieve migratie: talentvolle jongeren verlaten de regio en komen niet terug, met als gevolg dat de achterblijvende (beroeps)bevolking veelal laagopgeleid, ouder en weinig mobiel is. De leefbaarheid in het gebied staat hierdoor onder druk.

Het Bevingingsgebied en Oost-Groningen liggen te ver weg om met het succes van de stad Groningen mee te kunnen groeien. Deze gebieden zullen om economisch te kunnen groeien meer op eigen kracht moeten voortbouwen en inzetten op specifieke sterktes en kansen. De uitgangspunten hiervoor zijn niet onverdeeld gunstig, maar misschien bieden de projecten van ED2050 kansen.

Potentiële bijdrage van de huidige pilots aan de maatschappelijke opgaven

Het programma ED2050 kent meerdere sporen. Voor we ingaan op de vraag hoe het programma ED2050 zou kunnen bijdragen aan verbetering van de sociaaleconomische positie van regio, beschrijven we eerst kansrijke projecten uit de sporen 'Nuttig toepassen van slib' (zie ook Haarman (dit nummer) en Iedema *et al.* (dit nummer)) en 'Vitale kust'.

Nuttig toepassen van slib: vier projecten

De ambitie van ED2050 is om ten minste 2.500.000 m³ nat slib per jaar (een miljoen ton droge stof) uit de Eems-Dollard te verwijderen. Dat kan op twee manieren: door invangen en door onttrekken. Slibinvang gebeurt door het creëren van nieuwe bezinkplaatsen en/of het leeg maken van bestaande bezinkplaatsen (natuurgebieden) zodat er weer slib kan bezinken. Slib onttrekken vindt plaats door slib te baggeren en dat vervolgens op het land een nieuwe bestemming te geven. De pilot 'Kleirijperij' betreft twee pilotslocaties waar slib uit de Eems-Dollard gerijpt wordt tot dijkklei. De grootste locatie is de kleirijperij bij Delfzijl waar slib uit de haven van Delfzijl verwerkt wordt; er is ook een kleinere locatie langs de Dollard met slib uit het natuurgebied Polder Breebaart. Gerijpte klei zal na 2020 vooral worden toegepast in de 'Brede groene dijk' (zie Van Loon, dit nummer). Met een opschaling van kleirijperijen zou in de toekomst naar

verwachting 40% (1 miljoen m³ natte slib) van de jaarlijkse slibopgave verwerkt kunnen worden.

Een tweede nuttige toepassing is het persen van slib tot bouwelementen, om toe te passen in de weginfrastructuur of als oeverversterking (in de vorm van stortsteen). Met een opschaling van deze toepassing zou naar verwachting 10% van de jaarlijkse slibopgave aangepakt kunnen worden.

Daarnaast lopen er nu twee pilots waarbij het slib gebruikt wordt voor zandgrondverbetering (armere zandgronden in landbouwgebied, vooral in de Veenkoloniën) en voor het ophogen van landbouwgrond (vooral daar waar sprake is van bodemdaling door veenoxidatie). Met de opschaling van deze twee pilots zou mogelijk jaarlijks respectievelijk 10% en 40% van de slibopgave ingevuld kunnen worden.

Vitale kust: acht projecten

De acht projecten in het kader van het spoor 'Vitale kust' zijn vooral gericht op het herstellen van natuurlijke overhangen tussen het estuarium en de kust, waarbij vaak een combinatie van opgaven speelt: natuurherstel, dijkversterking, invangen van slib en/of recreatie. De drie innovatieve pilots (Dubbele dijk, Rijke dijk en Brede groene dijk; zie Van Loon, dit nummer) richten zich op dijkversterking en waterveiligheid, in combinatie met natuurverbetering. De projecten kunnen bijdragen aan de slibinvang en de dijken kunnen worden aangelegd met klei uit de kleirijperijen. In de pilot Dubbele Dijk komt ook circa 33 ha beschikbaar voor experimenten met zouttolerante landbouw en aquacultuur.

Daarnaast vinden er vijf pilots plaats waarbij hoofdzakelijk gewerkt wordt aan de verbetering van de natuur; sommige in combinatie met recreatiemogelijkheden. Het gaat daarbij om de realisatie van een vogelbroedeland, de aanleg van een buitendijkse kwelder (en broed-

eiland) bij Delfzijl (Marconi Buitendijks), natuurversterking van de polder Breebaart en (her)inrichting op het vlak van natuur en recreatie van de Grootte en de Kleine Polder.

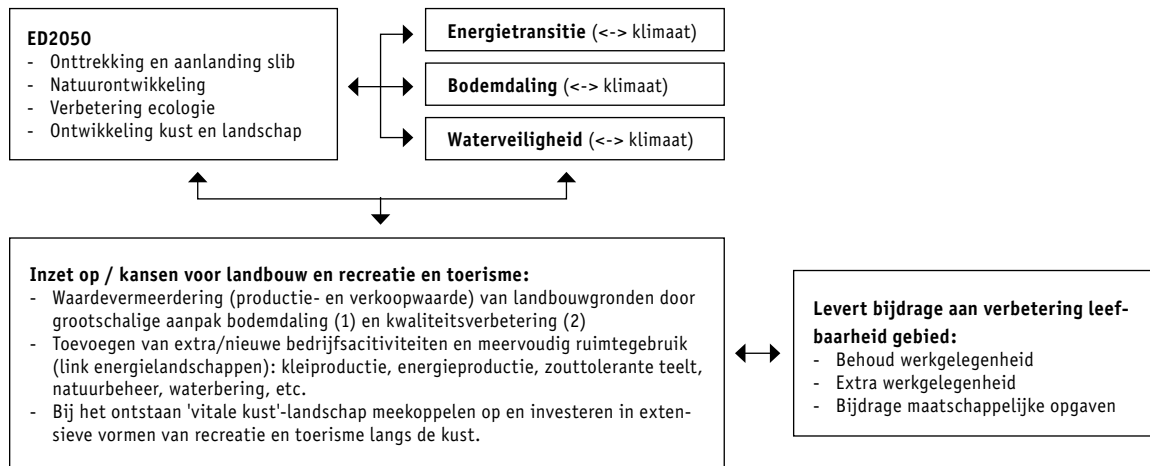
Toekomstige kansen voor het gebied

Bovengenoemde projecten hebben potentie om bij te dragen aan kansrijke ontwikkelingen in de Eems-Dollard Regio voor de sectoren landbouw, industrie en recreatie & toerisme. Daarnaast zijn er aanknopingspunten en koppelkansen met twee specifiek regionale opgaven: de Regionale Energiestrategie (RES) Groningen en de klimaatopgave (dijkversterking, veenoxidatie en zoetwaterbeschikbaarheid) in het gebied. De ruimtelijke keuzes die hierbij gemaakt worden kunnen een versterkende maar ook een beperkende invloed hebben op de sectorale ontwikkelingskansen voor met name landbouw en recreatie/toerisme. Gelet op de beschikbare ruimte en de aantakking op de energie-infrastructuur is de kans aanzienlijk dat gekozen wordt voor grootschalige energielocaties nabij de Eemshaven en Delfzijl. Dat biedt diverse mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik; energiewinning, natuur, waterberging en economie. Dergelijke energielandschappen, met een minimale omvang van 1000 ha, bieden daarmee ook koppelkansen voor de aanpak van de bodemdaling (vooral in de gebieden met veengrond) en de op-hoging van landbouwgronden. De voor de waterveiligheid nog resterende dijkversterkingsopgaven in het gebied vergen de komende jaren aanzienlijke hoeveelheden klei. Daarnaast kan de mogelijke toekomstige toepassing van het 'dubbele dijk'-principe op meerdere locaties langs de Waddenkust tot een toenemende vraag naar klei leiden, die in het gebied zelf geproduceerd zou kunnen worden uit onttrokken slib.

Landbouw en relatie met het programma ED2050
De kleigronden langs de Groninger kust zijn een belangrijke basis voor de teelt van akkerbouwgewassen als granen en aardappelen. Het aantal landbouwbanen in Het Bevingsgebied en Oost-Groningen schatten we op circa 1300 (2018, op basis van CBS Statline), maar het aantal landbouwbedrijven neemt af. Koppelkansen met ED2050 zien we vooral bij het zoeken naar nieuwe verdienmodellen in de landbouw. Het belangrijkste dilemma voor de landbouw is de beschikbaarheid en aanvoer van voldoende zoetwater. Een potentiële oplossing hiervoor is het inspelen op meer zilte omstandigheden. Dat vergt onderzoek en innovatie gericht op transitie van reguliere landbouw naar landbouw in verziltende omstandigheden en het bieden van ruimte voor de teelt van meer zouttolerante gewassen. Dit geldt ook voor aquacultuur (zoals de kweek van kokkels, mossels en oesters) in gebieden die zich daar het beste toe lenen. Op korte termijn zal dit nog kleinschalig zijn, maar in potentie kan het verder groeien wanneer er zicht komt op meer aantrekkelijke verdienmodellen voor de landbouw. Daarbij kan de ontwikkeling van een marketingstrategie voor regionale producten, in combinatie met het stimuleren van agrarisch natuurbeheer, ook bijdragen aan recreatie en toerisme. Tegen de achtergrond van klimaatverandering en veenoxidatie kan het opbrengen van slib een bijdrage leveren aan de structuurverbetering van landbouwgronden. Een opgave daarbij is om dit niet ten koste te laten gaan van de landschappelijke en natuurkwaliteit van het gebied.

Industrie en bouw en de relatie met het programma ED2050

De Eemshaven en de haven van Delfzijl zijn de belangrijkste industriegebieden in de Eems Dollard Regio. De circa 150 havengerelateerde en industriebedrijven zijn voorna-

Figuur 1 De relatie tussen oplossingsrichtingen en kansen voor andere opgaven.

Figure 1 The relationship between directions for solutions and opportunities for linking the ED2050 programma with other challenges.

melijk actief in de segmenten energie, kunststoffen, vezels, data, chemie, reststoffen en metaal. Verder beschikken de havengebieden over een collectieve infrastructuur voor onderlinge uitwisseling van elektriciteit, stoom, proceswater, afvalwater, perslucht en stikstof. Het aantal banen in Het Bevingsgebied en Oost-Groningen in de industrie schatten we op 15.000 (2018; op basis van CBS Statline). Het gebied is verder een knooppunt voor energie (de regio voorziet in meer dan een derde van de Nederlandse energiebehoefte) en produceert 15% van de basischemie in Nederland. De voornaamste en meest urgente opgave voor de industrie is de vergroening van de energie. De Industrie Agenda Eemdelta, Chemport Europe heeft de ambitie om als eerste cluster in Nederland de CO₂-emissie naar nul te brengen en tegelijkertijd een minimale milieudruk te veroorzaken. Daartoe zet de regio onder meer in op waterstof als energiedrager en als duurzame grondstof voor de industrie (Investeringsagenda Waterstof Noord-Nederland, 2019). De focus van het industriebeleid in de regio ligt voor de

langere termijn vooral op energie-intensieve industrie, recycling, biobased chemie en datacenters. Vooralsnog wordt de toekomstige slibonttrekking en -verwerking niet gezien als potentieel versterkend voor de huidige, bestaande ketens en de focus van de industrie in het gebied. In relatie tot het regionale industriebeleid zijn er in de toekomst wel potentiële (indirecte) raakvlakken, zoals bijvoorbeeld het benutten van energie in relatie tot slibonttrekking en -verwerking of de verbranding van slib tot biomassa. Slib kan ook gebruikt worden voor het persen van bouwelementen voor regionale weg- en waterbouwopgaven, als 'stortsteen' voor dijkversterking/oeverbescherming of het versterken van de natuur met gebiedseigen materiaal. Momenteel is daar nog onvoldoende vraag naar, maar mogelijk kan certificering van bouwelementen bijdragen aan het creëren van meer vraag. Als de 11,5 km lange dijk bij de Dollardkust versterkt zou worden met gerijpte klei, zou alleen daarmee al aan vijf keer de jaarlijkse slibopgave/doelstelling voldaan worden.

Recreatie en toerisme en relatie met het programma ED2050

De recreatie- en toerismesector in de provincie Groningen is relatief klein, maar groeit wel; vooral de stad Groningen speelt hierin een prominente rol. In 2018 waren ruim 18.000 banen (fulltime en parttime) binnen deze sector in Groningen en sinds 2014 is het aantal banen met ruim 2000 toegenomen: een gemiddeld jaarlijkse groei van 3,4%. Dat is sneller dan de gemiddelde economische groei in de provincie Groningen van 1,3%. Het aantal toeristische overnachtingen in de provincie Groningen is sinds 2014 jaarlijks toegenomen met 8,4% (landelijk: 3,9%; Nicolai & Visser, 2019).

Recreatie en toerisme draagt in Het Bevingsgebied en Oost-Groningen (zeer) bescheiden bij aan de werkgelegenheid: het aantal banen in de sector bedraagt naar schatting circa 700 (in 2018; op basis van CBS Statline). De sector is de afgelopen jaren echter wel een van de sterkst groeiende (sub)sectoren geweest. Het toeristische beleid van de provincie Groningen is de komende jaren gericht op het stimuleren van toerisme niet alleen in de stad, maar ook in het ommeland. De verwachte terugval in 2020 door de huidige coronacrisis kan zich volgend jaar herstellen en biedt ook kansen, bijvoorbeeld als er een permanente verschuiving plaatsvindt naar binnenlandse toeristische bestemmingen waarvoor men niet hoeft te vliegen. Voor nieuwe, relatief onbekende gebieden zoals het ommeland van Groningen is dit een kans om specifieke doelgroepen aan te trekken. De potentie is er, binnen 500-700 kilometer van de Eems-Dollard wonen ongeveer 25 miljoen mensen die het gebied makkelijk kunnen bereiken. Uit recent onderzoek van SWECO (2019) blijkt dat Groningen kampt met een imagoprobleem: bezoekers hebben een positiever beeld van Groningen dan niet-bezoekers. Het is dus voor de Eems Dollard Regio zaak om de groep niet-bezoekers te

overtuigen om te komen, zodat ze zelf kunnen ervaren dat het bezoek hun verwachtingen overtreft.

Voor ED2050 kan deze ontwikkeling kansen bieden. Hoewel de primaire focus van het programma tot op heden sterk gericht is op ecologische verbetering (wat logisch is, gelet op de gestelde kerndoelen) kunnen ED2050-projecten een bijdrage leveren aan de verbetering van de leefbaarheid van het kustgebied door bijvoorbeeld het meekoppelen op en investeren in extensieve vormen van recreatie en toerisme langs de kust. Zo lenen de zoet-zoutgebieden, die onder meer gecreëerd worden in Polder Breebaart en de Kleine Polder, zich voor het ontwikkelen van verblijfsaccommodatie en dagrecreatie voor natuurliefhebbers. Naast de aanleg van recreatieve voorzieningen en het investeren in goede wandel- en fietsverbindingen, kan geïnvesteerd worden in de ontwikkeling van recreatief aanbod voor specifieke doelgroepen, ook in combinatie met bestaande mogelijkheden in het UNESCO Werelderfgoed Waddengebied zoals Schiermonnikoog of het Duitse eiland Borkum dat vanuit de Eemshaven goed te bereiken is. Dit vergt een goede marketingstrategie, waarin ook de combinatie met de stad Groningen kansen biedt. Vanuit het Visie en Actieplan Groningse Vrijtijdseconomie 2020-2030 van de Groningen Toerisme Coöperatie (2020) en het Programma Versterken Werelderfgoed Waddenzee Investeringskader Waddengebied/Waddenfonds wordt hier volop aan gewerkt.

Economische en maatschappelijke impact

De potentiële economische en maatschappelijke impact van projecten binnen het programma ED2050 laat zich lastig duiden omdat meerdere pilotprojecten nog in uitvoering zijn. De resultaten en effecten moeten dus nog blijken. Daarbij kunnen de ruimtelijke keuzes die gemaakt worden voor de grote opgaves van energietran-

---

sitie, waterveiligheid en klimaat een versterkende maar ook een beperkende invloed hebben op de sectorale ontwikkelingskansen, met name in de landbouw en recreatie en toerisme. Hoe dat zal uitpakken is nu lastig in te schatten. Wel is, in algemene zin en op basis van *expert judgment*, een globale inschatting (orde van grootte) te geven van toekomstige, mogelijke effecten in termen van aantallen arbeidsplaatsen.

Mogelijk werkgelegenheidseffect projecten ED2050

Het aantal arbeidsplaatsen dat met opschaling van projecten binnen het ED2050-spoor 'Nuttig toepassen van slib' gecreëerd kan worden hangt in sterke mate af van de toekomstige aanpak en schaal. Zo zal bijvoorbeeld een industriële aanpak van kleirijperij - één omvangrijke kleirijperij in publieke handen - minder banen opleveren dan een meer natuurlijke en verspreide aanpak van meerdere kleirijperijen in private handen.

Van de toekomstige opschaling van de kleirijperij, het ophogen van landbouwgronden en zandgrondverbetering verwachten we voor de bouw, beheer en transport een werkgelegenheidseffect in de orde van grootte van tien tot vijftig arbeidsplaatsen, voornamelijk voor laaggeschoolden. Daarnaast kan door de grond- en opbrengstverbetering bestaande werkgelegenheid in de landbouw duurzaam behouden blijven.

We verwachten dat het persen van bouwelementen een gering aantal van tien tot dertig extra arbeidsplaatsen zal opleveren. Waarschijnlijk gaat het hier overwegend om een arbeidsextensieve activiteit. Daarnaast betreft het een vervanging van reguliere grondstoffen (want nu worden ook al dergelijke bouwelementen geproduceerd op basis van andere grondstoffen). De bouwelementen kunnen wel een bijdrage leveren aan een regionale bouwconomie, waarbij de nieuwe bouwelementen, de toepassing

ervan en de eraan gerelateerde werkgelegenheid (bouw en transport) lokaal of regionaal beklijft.

Het aantal *directe* arbeidsplaatsen dat met opschaling van projecten onder het spoor 'Vitale kust' gecreëerd kan worden lijkt gering (indicatieve schatting: tien tot honderd arbeidsplaatsen), omdat het primair gaat om bouwwerkzaamheden gerelateerd aan een andere inrichting van het kust- en dijklandschap. Afgezien van het beheer en onderhoud dat zal volgen uit deze meer natuurlijke invulling, zijn dit grotendeels eenmalige en tijdelijke werkzaamheden. Daar staat tegenover dat deze projecten een boost kunnen geven aan recreatie en toerisme, zodat het aantal *indirecte* extra arbeidsplaatsen in horeca, hotels, reisbemiddeling, sport, recreatie, detailhandel en vervoer in potentie omvangrijk is (indicatieve schatting: honderd tot vijfhonderd arbeidsplaatsen). Dit is uiteraard sterk afhankelijk van de mate waarin de verschillende activiteiten het landschap en de natuurkwaliteit verminderen of juist versterken, en of er een aansprekend toeristisch product wordt ontwikkeld voor specifieke doelgroepen.

Maatschappelijke baten projecten ED2050

Naast de potentiële werkgelegenheidseffecten kan opschaling van de ED2050-projecten in de toekomst een bijdrage leveren aan de welvaart in brede zin. Een nieuwe, meer uitgebreide Multi Criteria Kosten Baten Analyse (MCKBA), zoals eerder door Sijtsma *et al.* (2017) voor de slibketens in de Eems Dollard Regio is verricht, zou inzicht kunnen geven in de diverse maatschappelijke effecten. Naast de puur economische en kwantificeerbare effecten kunnen daarin ook meer kwalitatieve effecten worden meegenomen die betrekking hebben op onderwerpen als klimaat, milieu en natuurkwaliteit, waterveiligheid en leefbaarheid.

Wij verwachten dat uiteenlopende maatschappelijke ef-

fecten gerealiseerd kunnen worden in de Eems Dollard Regio bij een opschaling van de ED2050-projecten. In de eerste plaats denken we aan een verbetering van de visstand, natuurherstel, het in stand houden van de zogenaamde ‘universal values’ van het Werelderfgoed en een aantrekkelijker kustlandschap, wat ook bevorderlijk is voor het toerisme. Door landbouwgronden op te hogen worden negatieve effecten van klimaatverandering (zoals bodemdaling als gevolg van veenoxidatie) voor boeren beperkt en door verbetering van het peilbeheer kan dit in de toekomst leiden tot lagere (of vermeden) kosten in het beheer van het regionale watersysteem. Tijdens het inklinken en opdrogen van het slib zijn er mogelijkheden voor dubbel ruimtegebruik door de grond te gebruiken voor (tijdelijke) energielandschappen. Circulair grondstofgebruik, door verwerking van slib tot klei en bouwblokken voor dijken, kan mogelijk een bijdrage leveren aan de waterveiligheidsopgave in de regio. Omdat klei dichtbij geproduceerd en aangevoerd kan worden en slib niet hoeft te worden afgevoerd leidt dit tot lagere kosten (Groningen Seaports betaalt nu jaarlijks circa 3 miljoen euro voor het slibvrij maken en houden van de Groninger havens) en CO₂-reductie.

Beleidsimplicaties op lange termijn

Het voorgaande laat onverlet dat voor de langere termijn expliciete(re) koppelingen nodig zijn tussen het ED2050-programma en regionaal, provinciaal en landelijk overheidsbeleid voor verschillende taakvelden. Het gaat daarbij om de koppeling van het ED2050-programma met de regionale versterkingsopgave voor de primaire keringen in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) en de regionale versterkingsopgave voor de secundaire keringen, de RES, het regionale landbouwbeleid en het regionale en lokale beleid voor recreatie en toerisme. De uitdaging is om op een duurzame wijze in-

vulling te geven aan een aantrekkelijk economisch toekomstperspectief voor dit deel van het Waddengebied. In het advies ‘Naar een Rijke Waddenkust’ heeft de Waddenacademie (2014) al aangegeven dat de mogelijkheden hiervoor beperkt zijn en moeten aansluiten bij de economische potentie van het gebied. Daarbij valt te denken aan voedselvoorziening (landbouw en visserij), recreatie en toerisme en zakelijke en persoonlijke dienstverlening. De eerste twee passen bij het gebied; de dienstverlening gaat over activiteiten die niet gebonden zijn aan een specifieke locatie. Daarnaast zijn er in de bestaande clusters, zoals Delfzijl/Eemshaven, mogelijkheden voor industriële en energieproducerende activiteiten, voor zover deze geen negatieve invloed hebben op het ecosysteem en de natuurwaarden. In grote lijnen wordt dit beeld bevestigd in de adviezen die het Regiecollege Waddengebied (RCW) heeft uitgebracht over de gewenste economische ontwikkeling ten behoeve van de Agenda voor het Waddengebied 2050 - Koersen naar een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050 en die onder meer is gebaseerd op het discussiepaper ‘Kansen voor economische initiatieven Waddengebied’ (Laane & Van der Meulen, 2019). De concrete vertaling hiervan voor het programma ED2050 is schematisch weergegeven in figuur 1.

Summary

Opportunities for the regional economy - the social impact of the ED2050 program

Jouke van Dijk & Gerwin van de Meulen

Ems-Dollard, regional economy, tourism, agriculture, industry

ities and at the same time the ecology of the estuary is under pressure. The program ED2050 aims to improve the ecology of the estuary and the aim of this article is to explore if this may also lead to new opportunities for regional economic development and higher well-being.

The region around the Ems-Dollard suffers from population decline and limited regional economic opportu-

---

Literatuur

Groningen Toerisme Coöperatie UA, 2020. Visie en actieplan Groningse Vrijetijdseconomie 2020-2030 - Hoe de economie en leefbaarheid van Stad en Ommeland een krachtige impuls kan worden gegeven en blijvend versterkt wordt. Groningen. GTC.

Investeringsagenda Waterstof Noord-Nederland (2019). Op weg naar emissievrije waterstof op commerciële schaal. Avebe, BioMCN, EMMTEC services, Eneco, Engie, Equinor, ESD-SIC, Groningen Seaports, Lagerwey, NAM, Gasunie, Nedmag, Nouryon, Nuon/Vattenfall, Provincie Groningen, Shell, Suikerunie, Teijin Aramid en Waterbedrijf Groningen.

Laane, I. & G. van der Meulen, 2019. Kansen voor economische initiatieven. In: RCW. Als het Getij verloopt.... Leeuwarden. Regiecollege Waddengebied Adviezen RCW t.b.v. Gebiedsagenda Wadden 2050: 40-52.

Meulen, G. van der, I. Laane & R. van der West, 2020. Kennispaper Economie Ems-Dollard 2050. Leeuwarden. Waddenacademie, position paper 2020-06.

Nicolai, P. & G. Visser, 2019. Sociaaleconomische betekenis en potentie vrijetijdseconomie Groningen. Groningen. E&E Advies.

Ponds, R. & C. van Woerkens, 2019. Groeien in Groningen. Utrecht. Atlas voor Gemeenten.

Sijtsma, F. J., P. van Kampen, M. Daams *et al.*, 2017. Evaluatie Ems-Dollard slib-alternatieven - Evaluatie van verschillende projecten om slib uit de Ems-Dollard te onttrekken en nuttig toe te passen. Groningen. Rijksuniversiteit Groningen, faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.

SWECO, 2019. Het imago van toeristisch Groningen 2019 - Resultaten marktonderzoek. Groningen. Sweco.